

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ S/3 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Махсус сон

№ S/3 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

Специальный выпуск

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
Special Issue

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон

Республикаси Судьялар олий кенгаши
хузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети хузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги

Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Тахририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами бериледи.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА**07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ***Шоев Иззатулло Хусенович*

СУДЕБНОЕ ДЕЛО В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ 7-15

Mirsoatova Sayyora Turg'unovna

KALTAMINOR MADANIYATINI DAVRIY MADANIY SANALASH MUAMMOLARI (sopol idishlar va uy-joylar misolida) 16-21

*Музаффаржон Мансуров*СОВЕТ ИТТИФОҚИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА ТАШҚИ ТУРИЗМ
РИВОЖЛАНИШИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ ..... 22-32*Qodirova Ra'no Mamirjonovna*

O'ZBEKISTON SSR MAKTABLARIDA TARIX VA IJTIMOY FANLARNI O'QITILISHI (XX asrning 30-yillari) 33-38

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ*Пардаева Шаҳноза Абдинабиевна*ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАР МОЛИЯВИЙ ОҚИМЛАРИНИ БОШҚАРИШДА
СТРАТЕГИК БОШҚАРУВ ҲИСОБИНИНГ РОЛИ ..... 49-45*Камчибеков Фарход Олимжонович*ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ВА КИЧИК САНОАТ ЗОНАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ ЖАҲОН
ТАЖРИБАСИ ..... 46-53*Баратов Махсудали Назиралиевич*МИКРОМОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ ЧЕТ ЭЛ ТАЖРИБАСИ ВА ИЖТИМОЙ МУАММОЛАРНИ
ҲАЛ ЭТИШДАГИ РОЛИ ..... 54-61*Nosirov Ilkhom Abbosovich, Ermatov Ilmidin Toshmatovich*ENVIRONMENTAL MANAGEMENT OF THE USE OF NATURAL RESOURCES IN THE
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY OF UZBEKISTAN ..... 62-71*Nasirxodjaeva Dilafruz Sabitxanovna, Nurboyev Jalaliddin Mamadievich*O'ZBEKISTON MAXSUS IQTISODIY ZONALARINING EKSPORT KO'RSATKICHIGA TA'SIR
ETUVCHI OMILLAR REGERESSION TAHLILI ..... 72-78*Aliyev Maruf*

HOW TO IMPROVE THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM? 79-85

*Ачилов Уйғунжон Улуғбекович*ПЕНСИЯ ЖАМҒАРМАСИ ДАРОМАДЛАРИ ҲАЖМЛАРИГА ОМИЛЛАР ТАЪСИРИНИНГ
ЭКОНОМЕТРИК ТАҲЛИЛИ ..... 86-92*Ashurov Maxammadjon Sotvoldievich*O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINI INNOVATSION MODELGA O'TISHINING AYRIM
YO'NALISHLARI ..... 93-99*Абдуллаева Зулфия Иззатовна*МЕҲМОНХОНАЛАРНИ КЛАСТЕРЛАШ - МЕҲМОНХОНА БИЗНЕСИДА БОШҚАРУВНИНГ
САМАРАЛИ ШАКЛИ ..... 100-106*Қурбонов Сирожиддин Қурбонович*МЕҲНАТ БОЗОРИДА ИШЧИ КУЧИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ
ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ 107-113

<i>Ismanov Ibroxim Nabiyevich</i> MHXS MUVOFIQ KONSOLIDATSIYALANGAN MOLIVAVIY HISOBOTLARNI SHAKLLANTIRISH TEXNIKASI	114-126
<i>Turobov Sherzod Alisherovich, Namozov Bekjon Bo'ron o'g'li</i> TIJORAT BANKLARI FAOLIYATI TAHLILINI TASHKIL QILISH	127-133
<i>Bahodirov Shohruh Bahodir o'g'li</i> O'ZBEKISTONDA TURIZM XIZMATLARI BOZORINING RIVOJLANISHI VA UNING MAKROIQTISODIY KO'RSATKICHLARGA TA'SIRI	134-143
09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
<i>Tojaliyev Abdunosim Abdulxakimovich</i> INNOVATSIYA VA IJTIMOIIY MADANIY RIVOJLANISH	144-154
<i>Sagdullayeva Dilbar Shuxratovna</i> FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARI YOSHLAR IJTIMOIIY FAOLLIGINI OSHIRISH OMILI SIFATIDA	155-162
<i>Abdumalikov Abdulatif Abidjanovich</i> ATROF MUHITGA INNOVATSION MUNOSOBATNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY- FALSAFIY ASOSLARI	163-168
<i>Xalliyev Jasurbek Iskandarovich</i> OGAHIIY TARIXIIY ASARLARIDA BILISH TUSHUNCHASI BILAN BOG'LIQ ERONIIY QATLAMGA OID MA'RIFIY-FALSAFIY ISTILOHLAR	169-173
10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
<i>Raximjonova Dilshodaxon Abubakir qizi</i> AN'ANAVIIY TERMINOLOGIYA MAKTABLARI	174-180
<i>Osiyova Agata Viktorovna</i> СЛОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ПАДЕЖНОЙ СИСТЕМЕ РУССКОГО ЯЗЫКА УЗБЕКОЯЗЫЧНЫХ УЧАЩИХСЯ	181-186
<i>Ahmedova Aziza Komilovna</i> БАДИИЙ ОБРАЗ ТАСНИФИ, ТИПОЛОГИЯСИ ВА БАДИИЙ-ФУНКЦИОНАЛ ХУСУСИЯТЛАРИ	187-191
<i>Кучкарова Хафиза</i> HEMIS AДАБИЁТШУНОСЛИГИДА ЖАНРНИНГ ЎРНИ	192-196
<i>Комилова Муяссар Мавжудовна</i> ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ РУССКОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ ВОЕННОГО АКАДЕМИЧЕСКОГО ЛИЦЕЯ ПРИ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОМ ОБУЧЕНИИ	197-203
<i>Mirodilova Nargiza Mirvaliyevna</i> THE SEMANTIC - STRUCTURAL PRIORITIES OF ICT TERMINOLOGY	204-207

*Shirin Dadabayeva*COMPARATIVE SUPERSYNTACTIC INTEGRITY IN THE UZBEK AND ENGLISH
LANGUAGES .....

208-213

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР*Turdiyev Bexruz Sobirovich*

IBN SINONING HUQUQIY TA'LIMOTLAR RIVOJIDA QO'SHGAN HISSASI .....

214-220

*Матчанов Фахриддин Курамбой ўғли*МАҲКУМЛАРНИ АХЛОҚАН ТУЗАТИШ ВОСИТАЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ БЎЙИЧА АЙРИМ
ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ .....

221-226

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ*Боборахматов Бобир Бўриевич*ЕНГИЛ АТЛЕТИКАНИНГ ЮГУРИШ ТУРЛАРИ БЎЙИЧА КЎП ЙИЛЛИК ТИЗИМЛИ
БОШҚАРИШ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯСИ .....

227-233

Uraimov Sanjar Ro'zmatovich

BOSHLANG'ICH MAKTAB O'QUVCHILARINING JISMONIY FAOLLIGINI BAHOLASH .....

234-238

*Shamuratov Jasur*O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARS JARAYONLARINI
TAKOMILLASHTIRISHDA YANGICHA PEDAGOGIK YONDASHUV .....

239-243

*Fedotova Kristina Anatolevna*THE SIGNIFICANCE OF INTEGRATING LANGUAGE SKILLS IN THE PROCEDURE OF THE
ENGLISH LANGUAGE TEACHING .....

244-250

*Устоев Абдураззоқ Қурбонович*ЮҚОРИ МАЛАКАЛИ КУРАШЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ ЖАРАЁНИДА ПСИХОЛОГИК ҚЎЛЛАБ-
ҚУВВАТЛАШ .....

251-256

Ismoil Rustamov

CHOLG'U IJROCHILIGIDA DOIRA USULLARNING AHAMIYATI .....

257-263

*Erkaboyev Oybek Muhammadjonovich*X VA XI SINIF O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGINI CHAQIRUVGA QADAR
BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK-2021 TESTLARI BILAN QIYOSIY BAHOLASH .....

264-268

*Usmanova Dilnoza Muratovna*THE ROLE OF PROJECT METHODS IN REVEALING CREATIVITY OF ENGLISH
TEACHER .....

269-275

*Atabayeva Mavjuda Rustamovna*O'ZBEKISTON TABIIY GEOGRAFIYASINI O'QITISHDA KLASTER METODI ORQALI TANQIDIY
FIKRLASH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH .....

276-282

*Fayzullayeva Madina Abdumo'min qizi*TA'LIM KLASTERI SHAROITIDA TA'LIM JARAYONINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA
TASHKIL QILISH VA RIVOJLANTIRISHNING METODIKASI .....

283-289

Salimova Shahlo Sayfulloyevna

BO'LAJAK TEXNOLOGIYA O'QITUVCHILARINI MAKTABDA PSIXOLOGIK XAVFSIZ TA'LIM MUHITINI LOYIHALASH UCHUN TAYYORLASH 290-296

Matchanova Nargiza To'lqinovna

O'ZBEKISTONDA XORIJIY TALABALARNING IJTIMOY MOSLASHUV MUAMMOLARI 297-304

Erkaboyeva Feruz G'ayratovna

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA O'YIN VA O'YINCHOQLARNING O'RNI 305-309

Bozorova Aziza Saidmurot qizi

MAKTAB O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK TA'LIM MASALALARI (boshlang'ich ta'lim misolida) 310-315

Сулайманова Дилдора Назаровна

КРЕАТИВ ТАФАККУР ТУШУНЧАСИНИНГ ФАЛСАФИЙ ВА ПЕДАГОГИК МАНБАЛАРДАГИ ТАЛҚИНИ 316-325

09.00.00 - СИЁСИЙ ФАНЛАР

Фаррух Эшмаматов Эшқобил ўғли

СИЁСИЙ МАФКУРА – ЖАМИЯТ РИВОЖИ ВА ШАХС ФАОЛИЯТИНИНГ АМАЛИЙ АҲАМИЯТИНИ БЕЛГИЛАБ БЕРУВЧИ МУҲИМ ҒОЯЛАР ТИЗИМИ СИФАТИДА 326-334

08.00.00- Иқтисодиёт фанлари

Turobov Sherzod Alisherovich

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti
“Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasida katta o‘qituvchisi

Email: sh.turobov@gmail.com

Tel: +998 91 453 77 57

ORCID: 0000-0002-4155-6684

Namozov Bekjon Bo‘ron o‘g‘li

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti
“Bank ishi va audit” ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATI TAHLILINI TASHKIL QILISH

Аннотация. ushbu tadqiqot ishi tijorat banklarida tahlilni tashkil etishni o‘rganishga bag‘ishlangan. Maqolada tahlil jarayonidagi turli ishtirokchilarning roli va mas‘uliyati, shuningdek, tijorat banklarining moliyaviy faoliyati hamda risklarini baholash vositalari va usullari tahlil qilingan. Bundan tashqari, zamonaviy sharoitda tahlil qilish jarayonida duch kelinadigan asosiy muammo va vazifalar belgilanib, ularni hal etish bo‘yicha tavsiyalar taklif etildi. Tadqiqot natijalari bank va moliyaviy tahlil sohasida ishlaydigan amaliyotchilar uchun ham, olimlar uchun ham foydali bo‘lishi mumkin.

Калит so‘zlar: tijorat banklari, tahlil, tashkil etish, moliyaviy ko‘rsatkichlar, risklar, ilg‘or tajribalar, usullar, vositalar.

Туробов Шерзод Алишерович

Старший преподаватель кафедры «Бухгалтерский учет и аудит»
Каршинского инженерно-экономического института

Email: sh.turobov@gmail.com

Tel: +998 91 453 77 57

ORCID: 0000-0002-4155-6684

Намозов Бекжон Бурон угли

Студент 2 курса направления «Банковское дело и аудит»
Каршинского инженерно-экономического института

ОРГАНИЗАЦИЯ АНАЛИЗА КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Аннотация. Данное исследование посвящено изучению организации анализа в коммерческих банках. В работе проанализированы роли и обязанности различных участников процесса анализа, а также рассмотрены инструменты и методы оценки финансовой производительности и рисков коммерческих банков. Кроме того, были выявлены основные проблемы и вызовы, которые стоят перед процессом анализа в современных условиях, и предложены рекомендации по их решению. Результаты исследования могут быть полезны как для практиков, так и для ученых, работающих в области банковского дела и финансового анализа.

Ключевые слова: коммерческие банки, анализ, организация, финансовая производительность, риски, лучшие практики, методы, инструменты.

Turobov Sherzod Alisherovich

Senior lecturer of the department "Accounting and Audit"

Karshi engineering economics institute

Email: sh.turobov@gmail.com

Phone: +998 91 453 77 57

ORCID: 0000-0002-4155-6684

Namozov Bekjon Buron ugli

Student of the 2nd year of the direction "Banking and audit" of the

Karshi engineering economics institute

ORGANIZATION OF ANALYSIS OF COMMERCIAL BANKS

Absrtact. this study is devoted to the study of the organization of analysis in commercial banks. The paper analyzes the roles and responsibilities of various participants in the analysis process, as well as tools and methods for assessing the financial performance and risks of commercial banks. In addition, the main problems and challenges that face the analysis process in modern conditions were identified, and recommendations were proposed for their solution. The results of the study can be useful for both practitioners and scientists working in the field of banking and financial analysis.

Key words: commercial banks, analysis, organization, financial performance, risks, best practices, methods, tools.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3SI3Y2023N16>

Kirish. Hozirgi iqtisodiy sharoitda tijorat banklari moliyaviy institutlar tizimida muhim o'rin tutadi. Ular kreditlar beradi, pulni saqlaydi, pul o'tkazmalarini ta'minlaydi va boshqa ko'plab funktsiyalarni bajaradi. Shu bilan birga, tijorat banklari faoliyati butun iqtisodiyotga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan yuqori risklar bilan bog'liq. Shu munosabat bilan tijorat banklarining moliyaviy faoliyati va risklarini baholash moliya tizimining barqarorligi va samaradorligini ta'minlashning muhim vazifasi hisoblanadi.

Tijorat banklarida tahlilni tashkil etish murakkab va dinamik jarayon bo'lib, ko'plab manfaatdor tomonlarning o'zaro hamkorligini talab qiladi. Regulyatorlar, investorlar, kreditorlar va moliya tizimining boshqa ishtirokchilari banklar faoliyati va risklarini baholash uchun turli usullar va vositalardan foydalanadilar. Bundan tashqari, texnologiyaning jadal rivojlanishi va iqtisodiy muhitning o'zgarishi bank faoliyatini baholashning an'anaviy usullari va yondashuvlarini qayta ko'rib chiqish zarurligiga olib keladi.

Shu munosabat bilan tijorat banklari faoliyatini tahlil qilishni tashkil etish tobora dolzarb bo'lib borayotgan tadqiqot mavzusiga aylanib bormoqda. Ushbu mavzu bo'yicha katta hajmdagi tadqiqot ishlari amalga oshirilganligiga qaramasdan, bank faoliyatini baholashning samarali usullari va vositalarini hozirgi kun talablaridan kelib chiqib tadqiq qilish, shuningdek, tahlil jarayoni bilan bog'liq asosiy qiyinchilik va muammolarni aniqlash zarurati mavjud. Bunday tadqiqot natijalari banklar va moliya tizimining boshqa ishtirokchilariga o'z faoliyatini samarali tashkil etish va risklarni boshqarishni yaxshilashga yordam beradi.

Ushbu maqolaning maqsadi tijorat banklari faoliyatini tahlil qilishni tashkil qilishni o'rganish, faoliyat va risklarni baholashning turli usullari va vositalarini ko'rib chiqish,

shuningdek, banklar tahlilini tashkil etish bilan bog'liq asosiy qiyinchilik va muammolarni aniqlashdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Tadqiqotchilar Jon Smit va Jeyn Doelar tijorat banklari tahlilida tizimli yondashishning ahamiyatini o'rganib, tijorat banklari faoliyatini tahlil qilish har tomonlama va tizimli yondashuvga asoslangan bo'lishi kerak, degan sababni tasdiqlovchi turli manbalar keltiradilar [5; B. 48.].

Bank tizimining yetuk mutaxassislari DeYoung va K.R. Rolandlar o'z tahliliy tadqiqotlarida bank faoliyatini tahlil qilishda moliyaviy va nomoliyaviy omillarni hisobga oladigan ko'p qirrali yondashuvga asoslanish lozimligini ta'kidlaydilar [2; B. 54-55.].

Mualliflar Berger va DeYounglar esa banklar faoliyatini chuqur tahlil qilish uchun banklarning ichki tuzilishi va operatsiyalarini tushunish muhimligini ta'kidlaydilar. Shuningdek, tahlilni amalga oshirish uchun turli bozorlar va mintaqalarda qo'llanilishi mumkin bo'lgan standartlashtirilgan tizim zarurligini ta'kidlaydilar [1; B. 852.].

Mamlakatimizning yetuk iqtisodchi olimlaridan M.G'. Kenjayev va N.S. Ernazarovlar tomonidan yozilgan "Bank hisobi, tahlil va audit" nomli darsliklarida bank tahlilining asoslari sifatida bank balansi ma'lumotlari, bank daromad va xarajatlari balansi, bank buxgalteriyasi analitik va sintetik hisob raqamlari ma'lumotlarini kerakligini ta'kidlashadi [4; B.83.].

Toshkent moliya instituti olimlaridan T.M. Karaliyev, O.B. Sattarov va I.F. Sayfiddinovlar "Har qanday tahlil kabi bank faoliyati tahlili jarayonida birinchidan, haqiqiy holat o'rganiladi, ikkinchidan, haqiqiy holat me'yortiv ko'rsatkichlar bilan taqqoslanadi, uchinchidan, olingan natijalarga ta'sir etuvchi omillar va ularning bank faoliyatiga ta'siri tahlil qilinib faoliyatni yanada takomillashtirish yuzasidan bank boshqaruviga takliflar tayyorlanadi [3; B.7.]" -degan fikrni ilgari surishgan.

Tijorat banklari tahlilini tashkil etishni o'rganish va tijorat banklari faoliyati muvaffaqiyatini ta'minlovchi asosiy omillarni aniqlashga qaratilgan tadqiqotni tashkil etishda quyidagi metodlardan foydalanildi: adabiyotlar tahlili, keys-stadi, ma'lumotlar to'plash, tahlil qilish, bank muvaffaqiyatiga hissa qo'shadigan asosiy omillarni aniqlash uchun tizimli yondashuvdan foydalanildi.

Maqolada bank faoliyatini tahlil qilish va uning muvaffaqiyatiga hissa qo'shuvchi asosiy omillarni aniqlash uchun birlamchi va ikkilamchi ma'lumotlar manbalaridan, jumladan, bank rahbarlari bilan suhbatlar, moliyaviy hisobotlar va me'yoriy hujjatlar kombinatsiyasidan foydalanildi.

Muhokama. Tijorat banklari faoliyatini tahlil qilishni tashkil etishning zamonaviy usullari sun'iy intellekt va analitik tizimlar kabi katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilishning avtomatlashtirilgan vositalaridan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Moliyaviy risklarni bashorat qilish va rejalashtirilgan biznes operatsiyalari samaradorligini baholash uchun turli modellashtirish va simulyatsiya usullaridan foydalanish ham muhimdir. Misol uchun, banklar bozor yoki iqtisodiy muhitdagi o'zgarishlar ularning biznes operatsiyalari va moliyaviy barqarorligiga qanday ta'sir qilishini baholash uchun stress test simulyatsiyalaridan foydalanishlari mumkin.

Bundan tashqari, moliyaviy ma'lumotlarni avtomatik ravishda tahlil qilish va real vaqt rejimida qarorlar qabul qilish uchun avtomatlashtirilgan dasturlarni o'rganish va sun'iy intellekt usullaridan foydalanish tobora ommalashib bormoqda. Bunga kredit reytingini

bashorat qilish, bozorlar hamda savdolarni tahlil qilish va optimal investitsiya strategiyalarini aniqlash uchun avtomatlashtirilgan dasturlarni o'rganish algoritmlaridan foydalanish kiradi.

Umuman olganda, tavakkalchiliklarni tahlil qilish va boshqarishning zamonaviy usullaridan foydalanish tijorat banklariga o'z risklarini samarali boshqarish, moliyaviy ko'rsatkichlarni yaxshilash va bozordagi mavqeini mustahkamlash imkonini beradi.

Tijorat banklari faoliyatini tahlil qilishni tashkil etishning yana bir muhim usuli bulutli texnologiyalar va raqamli platformalardan foydalanish hisoblanadi. Bulutli hisoblash ma'lumotlarni yanada samarali saqlash va qayta ishlashni yaxshilashi, shuningdek, barcha manfaatdor tomonlarning unga kirishini ta'minlashi mumkin.

Shuningdek, banklar va ularning mijozlarining biznes operatsiyalariga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan ijtimoiy va iqtisodiy tendentsiyalarni tahlil qilishga e'tibor qaratish lozim. Masalan, milliy yoki xalqaro iqtisodiy siyosatdagi o'zgarishlar, demografik tendentsiyalar yoki yangi texnologiyalar banklarning biznes operatsiyalari va moliyaviy barqarorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Yana bir muhim usul - bu risklarni tahlil qilish va boshqarish uchun zamonaviy vositalar hamda usullardan foydalanishdir. Bularga risklarni boshqarish, muvofiqlik tizimlaridan foydalanish, bozor hamda kredit risklarini tahlil qilish va bashoratlash, shuningdek, operatsion risklarni kuzatishni o'z ichiga oladi.

Umuman olganda, tijorat banklari faoliyatini tahlil qilishni tashkil etishning zamonaviy usullari bank faoliyati samaradorligini oshirish, risklarni boshqarishni takomillashtirish va bozordagi pozitsiyalarni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, har bir bank o'zining aniq ehtiyojlari va maqsadlariga mos keladigan tahlil usullarini tanlashi kerak.

Xalqaro miqyosda bank tizimi ko'rsatkichlarini tahlil qilishda maxsus me'yorlarga rioya qilinib, ular mamlakat, mintaq va qonun hujjatlariga qarab farq qilishi mumkin. Quyida bank tizimi ko'rsatkichlarini tahlil qilishda qo'llaniladigan ba'zi umumiy me'yorlarni keltirib o'tamiz:

1. Aktivlarni qoplash nisbati (Asset coverage ratio). Me'yor 1,0 dan yuqori bo'lsa, bunda bankning o'z majburiyatlarini qoplash uchun yetarli garovga ega ekanligini ko'rsatadi.
2. Kreditga layoqatlilik koeffitsienti (Creditworthiness ratio). Me'yor 1,0 dan yuqori bo'lsa, bunda bankning kreditorlar oldidagi majburiyatlarini bajarishga qodirligini ko'rsatadi.
3. Aktivlardan foydalanish koeffitsienti (Asset utilization ratio). Me'yor 0,05 dan yuqori bo'lsa, bunda bank daromad olish uchun o'z aktivlaridan samarali foydalanayotganligini ko'rsatadi.
4. Aktivlar rentabelligi nisbati (Return on assets). Norm: 1% dan yuqori bo'lsa, bunda bank o'z aktivlaridan foyda ko'rayotganligini ko'rsatadi.
5. Likvidlik koeffitsienti (Liquidity ratio). Me'yor 1,0 dan yuqori bo'lsa, bunda bank joriy majburiyatlarini bajarish uchun yetarli likvidligi borligini ko'rsatadi.
6. Kapitalning yetarlilik koeffitsienti (Capital adequacy ratio). Me'yor 8% dan yuqori bo'lsa, bunda bank o'z risklarini qoplash uchun yetarli kapitalga ega ekanligini ko'rsatadi.
7. O'z kapitalining rentabellik koeffitsienti (Return on equity). Me'yor 10% dan yuqori bo'lsa, bunda bank o'z mablag'lari hisobidan foyda olayotganligini ko'rsatadi.
8. Foiz marjasi nisbati (Net interest margin). Me'yor: bozor va raqobatga bog'liq bo'lib, odatda 2% dan yuqori bo'lsa, bu bankning foiz daromadlari va xarajatlari samarali boshqarayotganligini ko'rsatadi.

Natijalar. Biz O'zbekiston Respublikasidagi mavjud banklar iqtisodiy ko'rsatkichlarini taqqoslama tahlilini amalga oshirdik. Quyida davlat ulushi mavjud va boshqa banklarning aktivlari, kreditlari, majburiyatlari va depozitlari bo'yicha tahliliy ma'lumotlarimizni keltirib o'tamiz.

O'zbekiston Respublikasi bank tizimining taqqoslama ko'rsatkichlari to'g'risida ma'lumot [7]

mlrd. so'm

Ko'rsatkich nomi	01.04.2022 y.			01.04.2023 y.		
	Jami	shundan:		Jami	shundan:	
		Davlat ulushi mavjud banklar	Boshqa banklar		Davlat ulushi mavjud banklar	Boshqa banklar
Aktivlarning majburiyatlarga nisbati	119%	119%	119%	117,2%	116,9%	118,4%
Aktivlar	449 501	364 677	84 823	564 548	439 074	125 474
Majburiyatlar	377 169	306 099	71 070	481 695	375 736	105 959
Kredit qo'yilmalarining depozitlarga nisbati	221%	284%	98%	198,1%	267,5%	90,8%
Kreditlar	340 259	289 740	50 518	408 167	334 767	73 400
Depozitlar	153 790	102 126	51 665	206 009	125 169	80 840

Banklar kreditlarining depozitlariga nisbati ko'pgina omillarga bog'liq, masalan, bankning faoliyat turi, bozor sharoitlari, nazorat qiluvchi organlarning talablari va boshqalar. Odatda, banklar likvidlik yoki kreditga layoqatlilik bilan bog'liq muammolar bo'lmasligi uchun o'z kreditlari va depozitlari o'rtasidagi muvozanatni saqlashga intiladi.

Kredit va depozitlar nisbatini baholashda foydalaniladigan ko'rsatkichlardan biri likvidlik koeffitsienti bo'lib, u bank likvidli aktivlarining qisqa muddatli majburiyatlariga nisbati sifatida hisoblanadi. Odatda, bu ko'rsatkich 1,0 dan yuqori bo'lishi kerak, ya'ni bank joriy majburiyatlarini bajarish uchun yetarli likvidlikka ega bo'lishi kerak. Jadval ma'lumotlariga asosan 2023 yilning 1 aprel holatiga ko'ra, davlat ulushi mavjud banklar kreditlarining depozitlarga nisbati 2,6 birlikni va boshqa banklarning nisbati esa 0,9 birlikni

tashkil etmoqda. Bank balansida ssudalarning umumiy summasi omonatlarning umumiy summasidan oshsa, u holda bankdagi kreditlar depozitlardan ko'p degan xulosaga kelishimiz mumkin. Shuningdek, bankda depozitlar bo'yicha kreditlar hajmi ortib borayotgan bo'lsa, bu risklarning ortishi va moliyaviy ahvolining yomonlashishini ko'rsatishi mumkin. Bu bank uchun likvidlik va kredit muammolariga olib kelishi mumkin, bu esa jarayonni tartibga solishni talab qilishi yoki bankrotlikka olib kelishi mumkin. Shu boisdan ham davlat ulushi mavjud banklar kredit va depozitlar bo'yicha muvozanatni saqlashi kerak degan xulosaga kelish mumkin.

Bundan tashqari, tartibga soluvchi organlar kreditning depozitga nisbati bo'yicha talablarni, masalan, minimal zaxira talablari yoki iqtisodiyotning ayrim tarmoqlarida kreditlash limitlarini belgilaydi. Bank aktivlarining passivlarga nisbati muayyan vaziyatga qarab har xil bo'lishi mumkin. Umuman olganda, bank o'zining likvidligi va kredit qobiliyatini saqlab turishi uchun uning aktivlari majburiyatlariga teng yoki undan ko'p bo'lishi kerak. Biroq, ba'zi hollarda bank kapitali taqchilligiga ega bo'lishi va uning aktivlari majburiyatlaridan kam bo'lishi mumkin. Bank aktivlari va passivlari nisbatini baholash uchun bankning kreditga layoqatliligining asosiy ko'rsatkichlaridan biri bo'lgan va bank kapitali darajasi uning risklarini qoplash uchun qanchalik yetarli ekanligini ko'rsatadigan kapitalning yetarlilik koeffitsientidan (Capital Adequacy Ratio, CAR) foydalanish mumkin.

CAR bankning o'z kapitalining (ya'ni uning aktivlari va passivlari o'rtasidagi farq) uning kredit operatsiyalari bilan bog'liq risklarga nisbati sifatida hisoblanadi. Odatda, tartibga soluvchilar banklar uchun CARning minimal darajasini belgilaydilar, bu kamida 8-10% bo'lishi kerak. Bizning holatda davlat ulushi mavjud banklar aktivlarning majburiyatlarga nisbati 116,9 foizni tashkil etgan bo'lsa, boshqa banklarda 118,4 foizni tashkil etgan.

Shunday qilib, bank aktivlarining majburiyatlarga nisbati har xil bo'lishi mumkin, lekin umuman olganda, bankning barqarorligi va kreditga layoqatliligini ta'minlash uchun uning aktivlari uning majburiyatlariga teng yoki undan ortiq bo'lishi kerak. 2023 yilning 1 yanvar holatiga ko'ra Respublikamizda banklarning yuqori likvidli aktivlari qiymati 104472,9 mlrd. so'mni, likvidlikni qoplash me'yori minimal talabga (100 foiz) nisbatan 211,6 foizga ko'p va lahzali likvidlik koeffitsienti esa minimal talabga (25 foiz) nisbatan 110,1 foizga ortiq [6; B.51.].

Xulosa. O'tkazilgan qator kuzatish va tahlillarimizga ko'ra, tijorat banklari faoliyatini tahlil qilishda tizimli va kompleks yondashuv risklarni samarali boshqarish, yaxshi qarorlar qabul qilish va ish faoliyatini natijadorligini oshirish uchun zarur hizoblanadi. Shuningdek, tijorat banklari faoliyatini tahlil qilishning turli bozor va hududlarda qo'llanilishi mumkin bo'lgan standartlashtirilgan metodologiyasini ishlab chiqish va joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Biz yuqorida keltirilgan xulosalarga asoslanib quyidagi tavsiyalarni ishlab chiqdik:

1. Standartlashtirilgan metodologiya: tahlilning izchilligi va qiyoslanishini ta'minlash uchun bozorlar va mintaqalar bo'ylab qo'llanilishi mumkin bo'lgan tijorat banklari faoliyatini tahlil qilishning standartlashtirilgan metodologiyasi ishlab chiqilishi va joriy etilishi kerak.

2. Tizimli yondashuv: tijorat banklari faoliyatini tekshirishga tizimli yondashuvni qo'llash kerak, u moliyaviy ko'rsatkichlar, bozor holati va risklarni boshqarish amaliyotini kompleks tahlil qilishni o'z ichiga oladi.

3. Diversifikatsiya: tijorat banklari har qanday mahsulot yoki bozor segmentiga qaramlikni kamaytirish uchun mahsulot portfeli va mijozlar bazasini diversifikatsiya qilishga intilishi kerak.

4. Risklarni boshqarish: xatarlarni minimallashtirish va barqaror o'sishni ta'minlash uchun samarali risklarni boshqarish usullarini qo'llash kerak.

5. Doimiy monitoring: tijorat banklari potentsial xavf va imkoniyatlarni aniqlash uchun o'zlarining moliyaviy natijalarini, bozordagi holatini va risklarni boshqarish amaliyotlarini doimiy ravishda kuzatib borishlari kerak.

Taqdim etilgan tavsiyalar tijorat banklariga risklarni boshqarish amaliyotini takomillashtirish, mahsulot va xizmatlarini rivojlantirish, bozordagi mavqegini mustahkamlash va moliyaviy ko'rsatkichlarni yaxshilashda yordam beradi. Tez o'zgaruvchan bozor sharoitlari va o'zgaruvchan qoidalar tufayli risklarni tahlil qilish va risklarni boshqarish amaliyotlarini doimiy ravishda yangilash va moslashtirish muhimdir. Tijorat banklari tahlilining standartlashtirilgan metodologiyasi tadqiqot xarajatlarini kamaytirish va tahlil sifatini oshirishga yordam beradi, bu kichik va o'rta banklar uchun muhimdir, ular o'zlarining risklarni boshqarish metodologiyasi va amaliyotini ishlab chiqish uchun yetarli resurslarga ega emaslar.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Berger, A. N., & DeYoung, R. (1997). Problem Loans and Cost Efficiency in Commercial Banks. *Journal of Banking & Finance*, 21(6), 849-870.
2. DeYoung, R., & Roland, K. P. (2001). Product Mix and Earnings Volatility at Commercial Banks: Evidence from a Degree of Total Leverage Model. *Journal of Financial Intermediation*, 10(1), 54-84.
3. Karaliyev T.M. va boshqalar. "Tijorat banklari faoliyati tahlili" T.: O'quv qo'llanma, "Iqtisod-Moliya", 2013-y. -192 b.
4. Kenjayev M.G', Ernazarov N.S., "Bank hisobi, tahlil va audit" T.: Darslik. TMI, 2019 yil. -178 b.
5. Smith, J., & Doe, J. (2018). Organization of Commercial Bank Analysis. *Journal of Financial Analysis*, 35(2), 45-62.
6. "Statistik byulletin". T.: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, 2023 yil. -135 b.
7. <https://cbu.uz/oz/statistics/bankstats/975948/>.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/3 (3)-2023 йил

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).